

Aktiviranje nenasilnih moškosti (CarMiA)

Nacionalno poročilo – Slovenija

Hrženjak Majda in Markelj Leja

Mirovni inštitut

Ljubljana, December 2022

Vsebina publikacije predstavlja stališča projektne skupine CaRMiA in je njena izključna odgovornost. Evropska komisija ne prevzema nikakršne odgovornosti za morebitno uporabo informacij, ki jih vsebuje.

CarMiA – Caring Masculinities in Action

Grant Agreement no: 101049485 European Commission Directorate-General for Justice and Consumers

Vsebina

1. <i>Uvod</i>	3
2. <i>Pregled nacionalnih dobrih praks</i>	6
3. <i>Fokusne skupine s strokovnjakinjami in mladinskimi delavkami</i>	8
4. <i>Posvetovanja z mladimi</i>	12
5. <i>Zaključek</i>	17
6. <i>Literatura</i>	19

1. Uvod

Nasilje na podlagi spola je kršitev temeljnih človekovih pravic in ena najbolj razširjenih oblik diskriminacije zaradi spola, ki povzroča resno psihološko, fizično in ekonomsko škodo vpletenim osebam in družbi kot celoti (ReNPEMŽM 2030, 57).

V Sloveniji je največ političnih in sistemskih aktivnosti usmerjenih v intimno partnersko in družinsko nasilje ter kurativne programe zaščite žrtev in obravnave storilcev. Po podatkih vseevropske raziskave o nasilju nad ženskami, ki jo je leta 2014 izvedla Agencija EU za temeljne pravice (2015)¹, je v Sloveniji 5 % žensk od svojega petnajstega leta doživelo fizično in/ali spolno nasilje s strani sedanjega partnerja in 21 % s strani nekdanjega partnerja. Žrtev psihičnega nasilja s strani sedanjega partnerja je 20 % in nekdanjega partnerja 46 %. 14 % žensk je doživelo zalezovanje, 44 % žensk pa spolno nadlegovanje. Pred petnajstim letom je eno od oblik nasilja (fizično, spolno ali psihično) doživelo 16 % deklet.

Slovenija, ki je leta 2015 ratificirala Istanbulsko konvencijo², je v zadnjem desetletju naredila velik korak na področju obravnavanja in preprečevanja nasilja v družini. Ob sprejemu Zakona o preprečevanju nasilja v družini³ je sprejela tudi pomembne strateške dokumente, ki podrobneje opredeljujejo ukrepe za zaščito žrtev in na operativni ravni določajo protokole različnih organov in služb v obravnavi nasilja v družini. Pripravljena so bila navodila in smernice za delovanje institucij na področju boja proti nasilju v družini. Posebna pozornost v politikah je namenjena ranljivosti žensk, ki se soočajo s presečnimi in številnimi oblikami diskriminacije, kot so migrantke, begunke in prosilke za azil, ženske z ovirami, LGBTIQ+ osebe in romske ženske. Aktivnosti države in civilne družbe so usmerjene v zagotavljanje storitev za pomoč žrtvam, ki v okviru sistema socialnega varstva vzpostavljajo mrežo socialnovarstvenih programov, kriznih centrov, materinskih domov in varnih hiš po Sloveniji. Država sofinancira 12 svetovalnic za žrtve nasilja, med katerimi je 1 program namenjen preventivi pred nasiljem nad starejšimi, 1 program telefonskega svetovanja in 1 program treninga socialnih veščin za povzročitelje nasilja (ReNPEMŽM 2030, 59-60).

Povečuje se tudi zavedanje o potrebi po ukrepanju v zvezi z nasiljem na podlagi spola preko spleta kot so spolno izsiljevanje, novačenje za spolne namene, voajerizem in maščevalna pornografija. Raziskava, ki je bila leta 2019 opravljena v okviru projekta Odklikni, je pokazala, da je med osnovnošolsko populacijo (7. do 9. razred) vsaj eno obliko spletnega nadlegovanja v preteklem šolskem letu doživelo 56 % učenk in 50 % učencev. Med srednješolsko populacijo je vsaj eno obliko spletnega nadlegovanja v preteklem šolskem letu doživelo 65 % dijakinj in 55 % dijakov. Raziskava je razkrila, da dekleta zaradi spletnega nadlegovanja pogosteje zaznavajo resne posledice (nemoč, depresijo, stres, strah) ter da so fantje najpogostejši spletni nadlegovalci tako deklet kot fantov (ReNPEMŽM 2030, 60).

V zadnjem času je bilo, tudi kot posledica globalne kampanje ‚Me too‘, več pozornosti posvečene problematiki nasilja in nadlegovanja zaradi spola na delovnem mestu in seksualnemu nasilju. V kazenskem zakoniku je bila nedavno sprejeta nova opredelitev posilstva v skladu z modelom ‚da pomeni da‘⁴.

¹ [Violence against women: an EU-wide survey. Main results report | European Union Agency for Fundamental Rights \(europa.eu\)](https://european-council.europa.eu/media/en/press-areas/default.aspx?id=14541)

² [Convention Slovenian formatted \(coe.int\); 09000016806a90d6 \(coe.int\)](https://www.coe.int/en/web/convention-on-prevention-of-domestic-violence)

³ [Zakon o preprečevanju nasilja v družini \(ZPND\) \(pisrs.si\)](https://www.pisrs.si/pisrs/text/123456789)

⁴ [Nujno potrebne spremembe KZ z vidika spolne nedotakljivosti - Amnesty International Slovenija "Samo ja pomeni ja" - Inštitut 8. marec \(8marec.si\)](https://www.8marec.si/)

Prevladujoč pristop pri obravnavi nasilja na podlagi spola v Sloveniji je osredotočen na intimno partnersko nasilje, je kurativen in usmerjen na zaščito žrtev. Čeprav si nevladne organizacije prizadevajo za sistematično vključevanje preventivnih programov v delo z mladimi v okviru izobraževalnega sistema, je to za zdaj še vedno stvar prostovoljne odločitve posameznih šol. Tudi v mladinskem delu je tematika nasilja na podlagi spola sporadična tema, ki je odvisna od posameznih projektov in lokalnih pobud. Iz tega stališča projekt CarMiA, ki se osredotoča na preventivno delo z mladimi, medvrstniški pristop, široko definicijo nasilja na podlagi spola, in na spreminjanje spolnih norm moškosti, ki so povezane z dominacijo in nasiljem, prinaša pomembne novosti.

Projekt CarMiA izhaja iz stališča, da je pomemben del spodbujanja kulture nenasilja v zasebni in javni sferi tudi vzgoja fantov in moških za nenasilje ter vključevanje moških v različne pobude, namenjene preprečevanju vseh oblik nasilja zaradi spola. Konceptualno projekt temelji na kritičnih študijah moških in moškosti, ki osvetljujejo povezanost med spolnimi normami moškosti in nasiljem na podlagi spola. Connell (2005) je vpeljala koncept *hegemone moškosti* kot vzorca moškega družbenega vedenja, ki velja za idealno normo tega, kaj pomeni biti moški v določeni družbi v določenem času. Ti ideali so pogosto prikazani v popularni kulturi in medijih, na primer, moški kot mladi, postavni, močni, napadalni, vodilni, neustrašni, managerji in politiki, hranitelji in zaščitniki družin, borci, športniki, zmagovalci, junaki, ki si utirajo svojo pot in premagujejo nasprotnike. Kimmel (2009) izpostavi, da je za hegemono moško identiteto bistveno razlikovanje od ženskosti (kot domnevno 'šibkejšega' spola) in od ljudi, ki jih družba marginalizira in opredeljuje kot domnevno šibke kot so revni, ljudje z ovirami, telesno šibki, migranti, geji, transspolne, nebinarne in queer identitete. V današnji družbenospolni ureditvi ima nasilno vedenje dve glavni funkciji: nasilje nad ženskami je mehanizem za utrjevanje in ohranjanje premoči moških ter za podrejanje žensk; nasilje nad drugimi moškimi pa je mehanizem uveljavljanja hierarhije med moškimi (Connell, 2005). Številna nasilna dejanja moških nad moškimi reproducirajo moško hegemonijo, neenaka razmerja moči med strukturno privilegiranimi in neprivilegiranimi moškimi ter neenakost znotraj kategorije moškega družbenega spola. Seksizem, homofobija, heteroseksizem, rasizem, ksenofobija, razredna aroganca, ki predstavljajo ključne mehanizme družbenega zatiranja, so iz tega vidika inherentni normam homogene moškosti. Norme hegemone moškosti zanikajo ranljivost moških, povezano z občutki nemoči, sramu in strahu ter potiskajo fante in moške v nenehno dokazovanje samozavesti, moči in neranljivosti sebi in drugim. Zaradi tega so fantje in moški manj dovzetni za ranljivost drugih in bolj neobčutljivi za nasilje. V procesih socializacije moških Kimmel (2009) opozarja na pomen 'fantovskega kodeksa' (*boys' code*), ki predstavlja zbirko drž, vrednot in lastnosti, ki skupaj tvorijo tisto, kar pomeni biti 'pravi moški'. Podrobneje fantovski kodeks opiše takole:

Nikoli ne pokaži čustev ali priznaj šibkosti. Svetu moraš kazati obraz, ki pravi, da je vse v najlepšem redu, da je vse pod nadzorom, da ni nobenega razloga za skrb ... Ključna je zmaga. Prijaznost ni izbira, tudi sočutje ne. Taka čustva so tabu. (ibid.: 45).

Raziskave kažejo, da pritisk vrstniške skupine predstavlja nenehno socialno kontrolo, s tem ko vzpostavlja fante, ki so konformni s fantovskim kodeksom, kot popularne, tiste, ki ne sledijo tem normam, pa kot podrejene (Frosh et al. 2002). Takšna identitetna dinamika je plodna podlaga za različne oblike nasilja na podlagi spola od seksizma, homofobije, transfobije, ksenofobije, občutka upravičenosti do spolnosti, dominacije, objektivizacije žensk in ustrahovanja tistih vrstnikov, ki kažejo znake ranljivosti ali drugačnosti.

V skladu z definicijo, ki jo predlaga Evropska komisija⁵, v projektu razumemo nasilje na podlagi spola kot nasilje usmerjeno proti osebi zaradi njenega spola, ali nasilje, ki nesorazmerno prizadene osebe določenega spola. Izraža se lahko kot fizično, seksualno, psihološko ali ekonomsko nasilje. Primeri nasilja na podlagi spola, ki jih navaja Evropska komisija, so nasilje nad ženskami in dekleti, nasilje v družini, seksualno nadlegovanje, spletno nasilje, prisilne poroke ipd. Vendar izhajajoč iz študij moških in moškosti to definicijo razširjamo in vanjo vključujemo tudi homofobijo, transfobijo, ksenofobijo in vrstniško nasilje, s poudarkom na nasilju med moškimi in fanti.

V Sloveniji projekt dopolnjuje prevladujoč kurativni pristop, ki je usmerjen na delo z žrtvami nasilja, s preventivnim pristopom, ki je usmerjen na spreminjanje tistih norm moškosti, ki so povezane z dominacijo in nasiljem, in ki povzročajo, da večinski delež nasilja v družbi povzročajo moški. Projekt razvija pristop za medvrstniško spodbujanje nenasilnih moškosti s (samo)refleksijo dominantnih norm moškosti in zamišljanjem alternativnih, nenasilnih, skrbnih (Hanlon 2012; Elliott 2015; Scambor et al. 2014) in pozitivnih (Salazar et. al. 2020) zgledov moškosti.

Pričujoče poročilo prinaša ugotovitve študije o percepciji in obravnavi moškosti ter nasilja na podlagi spola v Sloveniji z vidika obstoječih praks preprečevanja nasilja, stališč stroke in mladih. Posebno pozornost namenjamo identifikaciji potreb po izobraževanju in ozaveščanju o družbeni regulaciji moškosti in nasilju med pedagoškim osebjem in mladimi v preventivnih pristopih. Metodološko študija temelji na pregledu obstoječih praks in fokusnih skupinah z deležniki in z mladimi. V prvem delu analiziramo izbrane primere nacionalnih dobrih praks z vidika vključevanja teme moškosti, promocije nenasilnih moškosti in medvrstniških pristopov v naslavljanju nasilja na podlagi spola. V drugem delu predstavljamo ugotovitve iz skupinskih intervjujev s strokovnjakinjami na področju preprečevanja nasilja na podlagi spola in mladinskimi delavkami. Namen skupinskih intervjujev je bila identifikacija potreb po novih oblikah in vsebinah dela z mladimi, zlasti s fanti, da bi jih lahko podprli pri nenasilnem oblikovanju identitet in razširjali norme nenasilnih moškosti. Sledi analiza posvetovanj in skupinskih intervjujev z mladimi, s poudarkom na njihovih percepcijah dominantnih in alternativnih modelov moškosti, njihovemu odnosu do (ne)nasilja na podlagi spola ter njihovih potrebah po podpori pri oblikovanju nenasilnih identitet. Vse tri analize rezultirajo v identifikaciji obstoječih vrzeli v programih ozaveščanja, refleksije in podpore, ki je na voljo fantom v njihovi socializaciji v egalitarne, vključujoče in nenasilne odrasle. Nacionalna študija predstavlja podlago za razvoj usposabljanj za stroko in mlade, ki bodo v šolah in mladinskih centrih delovali kot nosilci sprememb v medvrstniških dejavnostih.

⁵ https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-based-violence/what-gender-based-violence_en

2. Pregled nacionalnih dobrih praks

Namen pregleda obstoječih dobrih praks je analiza različnih pristopov in vsebin pri delu z mladimi, s poudarkom na fantih, ki omogoča vpogled v stanje na področju naslavljanja moškosti in nasilja, torej tega, kar že obstaja in kar manjka. Pri identifikaciji dobrih praks programov in projektov, ki na nacionalni ravni delujejo na področju zmanjševanja nasilja na podlagi spola, smo izhajali iz naslednjih kriterijev:

- Eksplicitno naslavlja fante, moške, družbene konstrukcije moškosti in spolne stereotipe povezane z moškimi;
- artikulirajo in spodbujajo alternativne, nenasilne moškosti;
- vključujejo medvrstniški pristop.

Identificirali smo tri dobre prakse.

Leta 2004 je nevladna organizacija *Društvo za nenasilno komunikacijo* začela izvajati *Usposabljanje za socialne veščine za moške, ki izvajajo nasilje nad ženskami*. Leta 2015 je bil program razširjen in preimenovan v *Trening socialnih veščin za osebe, ki povzročajo nasilje*⁶. Program ima dolgoročno sistemsko financiranje. Osredotoča se na nasilje v družini in intimno partnerskih odnosih ter na nasilje nad ženskami in otroki. Ciljna skupina so odrasli moški, ki izvajajo nasilje, izjemoma je program odprt tudi za ženske in mladostnike, ki so nasilni in so starejši od 15 let. Udeležence v program napotijo različne institucije (centri za socialno delo ali sodišča) ali pa se za vključitev v program odločijo prostovoljno, da bi spremenili svoje nasilno vedenje. Program poteka v obliki predavanj, razprav in samorefleksije o zakoreninjenih patriarhalnih stereotipih v socialnem okolju in življenju udeležencev. Program vključuje delo s čustvi (razumevanje čustev, kako jih prepoznavamo pri sebi in drugih, kako jih ustrezno izražamo, kako jih doživljamo itd.) Poudarja različno socializacijo moških in žensk ter posledične razlike v izražanju čustev.

Cilji programa so:

- Ustaviti povzročanje nasilja;
- pridobiti znanje in veščine za spremembo vedenja in prepričanj, ki dovoljujejo uporabo nasilja;
- naučiti se prevzeti odgovornost za povzročeno nasilje in njegove posledice ter za svoje vedenje;
- razvijati socialne veščine: učenje nenasilne komunikacije, konstruktivnega reševanja problemov, nenasilne vzgoje in izobraževanja;
- povečati čustveno pismenost;
- razumevanje nasilja nad ženskami kot neposredne posledice strukturnih neenakosti med moškimi in ženskami.

Intersekcionalnost v programu ni posebej poudarjena, z izjemo učenja o povezavi med zlorabo alkohola in drog ter nasiljem. Medvrstniški pristop je vključen v program, saj je izvajalec usposabljanja običajno moški, ki je uspešno premagal lastno nasilno vedenje.

Primer dobre prakse je tudi priročnik in učni program za pedagoško osebje *Odklikni! Ustavimo spletno nasilje nad ženskami in dekleti*, ki je nastal v okviru projekta *Odklikni*, sofinanciranega s strani Evropske komisije, izdala pa ga je *Fakulteta za družbene vede - Center za družboslovno informatiko Univerze v Ljubljani*⁷. Namen priročnika je izobraževanje pedagoškega osebja za izvajanje delavnic z mladimi o spletnem nasilju na podlagi spola. Ključno sporočilo priročnika in delavnic je, da sta spletno nasilje in nadlegovanje žensk in

⁶ [Trening socialnih veščin \(društvo-dnk.si\)](http://www.dnkc.si)

⁷ <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MDDSZ/Enake-moznosti/OdklikniPrirocnikMladina.pdf>

deklet oblika nasilja na podlagi spola, ki je opredeljeno kot posledica vztrajnih in zakoreninjenih patriarhalnih razmerij moči med spoli v družbi ter ideje o podrejenem položaju žensk. Spodbujanje enakosti spolov in zmanjševanje spolnih stereotipov sta prepoznana kot najboljša načina boja proti spletnemu nasilju nad ženskami in dekleti. Nasilje med fanti je izrecno poimenovano kot nasilje na podlagi spola. Aktivno sodelovanje fantov in moških ter njihova zaveza, da ne bodo povzročali, delili, komentirali ali molčali o spletnem nasilju nad ženskami in dekleti, sta poudarjena kot zelo pomembna. Pedagoški pristop delavnic z mladimi, ki trajajo približno 90 minut, temelji na vodenih participativnih razpravah. Udeleženci razpravljajo o tem, kaj je nasilje, katere oblike spletnega nasilja poznajo, kakšne so posledice doživljanja spletnega nasilja za žrtve, zakaj je (spletnega) nasilja nad ženskami več kot nad moškimi. Analizirajo konkretne primere spletnega nasilja, gledajo in komentirajo videoposnetke. Razprave spremlja kratek teoretični prispevek o spolnih stereotipih, seksualizaciji, razmerjih moči itd. Vsaka dejavnost se konča s konkretnim sporočilom, kaj je prav in kaj narobe ter s konkretnimi strategijami, kako se izogniti spletnemu nasilju, bodisi kot žrtev bodisi kot storilec, in kako poiskati pomoč. Rezultat delavnice je oblikovanje skupnega etičnega kodeksa spletnega vedenja, ki ga lahko skupina objavi v razredu, na spletu ali drugje.

Posebna pozornost je namenjena spolnim normam moškosti. Poudarjeno je, da spolni stereotipi vplivajo na to, kako ljudje čutijo in izražajo svoja čustva. Moški pogosto ne pokažejo, da so žalostni ali prestrašeni, temveč uprizarjajo neranljivost in pogum, kar nedvomno povzroča stres. Po drugi strani imajo ženske težave z izražanjem jeze, kar prav tako povzroča stres in neskladje med doživljanjem in izražanjem. Samozavedanje, čuječnost in empatija so opredeljeni kot ključni za preprečevanje spletnega nasilja ter za prepoznavanje in ukrepanje, ko se takšno nasilje že dogaja. Interseksionalnost ni posebej izpostavljena.

Tretja dobra praksa je preventivna delavnica z mladimi, ki jo je leta 2019 razvilo in izvedlo društvo *Ključ - center za boj proti trgovini z ljudmi. Ključna šola za fante*⁸ je posebej namenjena fantom, da bi jih informirala o sporazumni in varni spolnosti, škodljivosti pornografije in prostitucije ter spoštljivih medosebnih odnosih. Gre za projektno dejavnost, ki jo financirajo Mestna občina Ljubljana, Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti ter Fundacija za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij (FIHO).

Izhodišče delavnic je, da moški s svojim odnosom do prostitucije in pornografije krepijo spolne stereotipe in vloge, kar negativno vpliva na njihovo spolnost in odnose v resničnem življenju. Vodi tudi v objektivizacijo žensk in opravičevanja nasilja nad njimi. Delavnice spodbujajo spremembo vedenja z dolgoročnim ciljem zmanjšati povpraševanje po spolnih storitvah z internalizacijo koncepta spolnega soglasja ter dojemanjem prostitucije in pornografije kot oblik nasilja na podlagi spola. Ciljna skupina so fantje iz poklicnih srednjih šol (stari od 15 do 18 let). Glavni pedagoški pristop je vodena razprava med udeleženci. Za usmerjanje in uokvirjanje razprave se uporabljajo različna didaktična gradiva (kratek film⁹, ki je bil posnet za delavnice, video posnetki in kviz). Glavni namen teh metod je spodbuditi odprto razpravo brez obsojanja med mladimi. Delavnice naslavlja dominantne norme moškosti skozi obravnavo prevladujočih spolnih vlog v zvezi s spolnostjo (npr. "*Pravi moški so vedno pripravljene na seks in nikoli ne zavrnejo priložnosti za seks*", "*Ženske morajo zadovoljiti potrebe moških, ne glede na to, kaj si same želijo*"). Fantje so spodbujeni k razvijanju nenasilnega vedenja v zvezi z dekleti in spolnostjo (npr. "*Ne izkoristiš, če je dekle pijano in se spogleduje s teboj, ampak ji poskušaš pomagati priti domov, poklicati njene starše*"). Obvladovanje čustev ni posebej obravnavano. Heteronormativnost je obravnavana

⁸ https://drustvo-kljuc.si/wp-content/uploads/2019/09/KLJUCna_sola_za_fante_e_brosura.pdf
https://drustvo-kljuc.si/wp-content/uploads/2021/12/E-publikacija_KLJUCna_sola_za_mlade.pdf

⁹ <https://drustvo-kljuc.si/napotki/knjige-filmi-dokumentarci-glasba/filmi/>

tako, da je izpostavljeno, da vsebina delavnice velja tudi za odnos med dvema moškima. Součinkovanje spola, razreda in etničnosti je omenjeno kot dejavnik, ki povečuje ranljivost žensk za nasilje.

Vsi trije programi izrecno obravnavajo nasilje na podlagi spola. Prvi program se osredotoča na delo s povzročitelji nasilja nad ženskami in otroki (nasilje v družini) na podlagi dekonstrukcije patriarhalnih razmerij moči in spolnih stereotipov, vključno s tistimi, povezanimi z moškostjo. Nasilje je razumljeno kot zloraba moči, ki se uporablja za doseg določenega cilja, na primer za nadzor, kaznovanje, maščevanje, prevzgojo, izolacijo, ponižanje, izkoriščanje, poškodovanje ali uničenje osebe z manj moči. Program obravnava fizično, psihološko, spolno in ekonomsko nasilje ter opolnomoča uporabnike za nenasilno vedenje in prevzemanje odgovornosti za posledice nasilnih dejanj. Priročnik Odklikni! obravnava različne oblike spletnega nasilja nad ženskami in dekleti z dekonstrukcijo spolnih stereotipov in smernicami o nenasilnem vedenju na spletu. Nasilje je opredeljeno kot nedopustna uporaba ali zloraba moči ene osebe (skupine) nad drugo, kršenje pravic, poseganje v integriteto in nespoštovanje osebnih meja (prostorskih, psiholoških, fizičnih, duhovnih, pravnih, intelektualnih, osebne integritete). Takšno ravnanje je posledica neenake porazdelitve moči (fizične, psihološke, socialne, ekonomske, kulturne in politične) med osebami (ali skupinami). Ključna šola za fante se spolnega nasilja nad ženskami loteva s poudarkom na odnosu fantov do prostitucije in pornografije ter z usposabljanjem za konsenzualno spolnost.

V vseh treh programih so fantje, moški in moškosti eksplicitno obravnavani, vendar predvsem v kontekstu spolnega binarizma in kot notranje homogena skupina. Pluralnost spolov in heterogenost fantov in moških nista izrecno obravnavani, tudi transfobija in homofobija kot obliki nasilja na podlagi spola nista posebej naslovljeni. V vseh treh primerih so fantje in moški obravnavani predvsem kot storilci. Priročnik Odklikni! pa naslavlja moške in fante tudi kot žrtve spletnega nasilja ter medvrstniško nasilje med fanti kot nasilje na podlagi spola.

Vsi trije projekti spodbujajo nehegemone, egalitarne in nenasilne moškosti. Društvo za nenasilno komunikacijo krepi samorefleksijo, spretnosti poslušanja in pogovarjanja ter uči načel nenasilne komunikacije. Priročnik Odklikni! spodbuja aktivno sodelovanje fantov in moških pri preprečevanju nasilja ter njihovo zavezo, da ne bodo povzročali, delili, komentirali ali molčali o spletnem nasilju nad ženskami in dekleti. Poudarjeno je samozavedanje, pozornost in empatija. Ključ spodbuja spremembo vedenja pri fantih z razvijanjem nenasilnega in konsenzualnega vedenja v zvezi z dekleti in spolnostjo.

Trije primeri dobrih praks sledijo participativnemu pristopu - vsi udeleženci so aktivno vključeni v dejavnosti in razprave, vendar z izjemo programa Društva za nenasilno komunikacijo ne gradijo izrecno na vrstniškem pristopu.

3. Fokusne skupine s strokovnjakinjami in mladinskimi delavkami

Z namenom pregleda obstoječega stanja ter identifikacije potreb in mankov v podpiranju mladih, zlasti fantov, pri oblikovanju nenasilnih identitet, smo opravili en individualni in dva skupinska intervjuja s strokovnjakinjami iz različnih organizacij. Po pregledu nacionalnih praks s področja preprečevanja nasilja na podlagi spola in dela z mladimi, smo identificirali organizacije, ki so se nam zdele ključnega pomena za razumevanje obstoječega stanja in potreb. Pri izbiri sogovornic smo bili pozorni na to, da smo pokrili dve ključni področji

projekta CarMiA: strokovno delo na področju nasilja in delo z mladimi po principih neformalnega izobraževanja in mladinskega dela. K prvemu skupinskemu intervjuju smo zato povabili tri strokovnjakinje iz organizacij, ki delujejo na področju preprečevanja nasilja, pri čemer smo z eno od njih zaradi časovne nerazpoložljivosti intervju opravili individualno. Organizacije prihajajo v stik z različnimi oblikami nasilja na podlagi spola: homofobno in transfobno nasilje, intimno partnersko nasilje in spolno nasilje v obliki prostitucije in pornografije. Drugi skupinski intervju se je osredotočal na področje mladinskega dela. Udeležili sta se ga dve predstavnici mladinskih centrov in predstavnica nacionalne mreže mladinskih centrov. Vse tri mladinske organizacije so v okviru svojega dela že prišle v stik z različnimi oblikami nasilja na podlagi spola, kar kaže na visoko relevantnost te teme med mladimi.

Tabela 1: Vzorec skupinskih intervjujev s stroko in mladinskimi delavkami.

<i>Intervju</i>	<i>Datum</i>	<i>Značilnosti vzorca</i>
1	23.6.2022	<p>Programska koordinatorica na področju svetovanja in samopomoči na društvu Legebitra, ki deluje na področju homofobnega in transfobnega nasilja in nasilja povezanega s spolno pluralnostjo.</p> <p>Predsednica društva za nenasilno komunikacijo (DNK). Društvo deluje na področju preprečevanja intimno partnerskega nasilja.</p> <p>Predsednica društva Ključ – centra za boj proti trgovanju z ljudmi, ki deluje na področju preprečevanja spolnega nasilja nad ženskami v obliki prostitucije in pornografije (individualni intervju je bil narejen 29. 8. 2022).</p>
2	23.6.2022	<p>Predstavnica Zavoda Mladinska mreža MaMa, ki deluje kot nacionalna mrežna organizacija več kot 50-ih mladinskih centrov širom Slovenije.</p> <p>Predstavnica Mladinskega kulturnega centra Maribor, ki v organizacijo aktivnosti za mlade vključuje teme, povezane s spolom, predvsem tematike LGBTIQ+.</p> <p>Predstavnica Celjskega mladinskega centra z bogatimi izkušnjami dela z mladimi na področju medvrstniškega nasilja.</p>

V intervjujih nas je zanimalo, kako strokovnjakinje in predstavnice mladinskih centrov opredeljujejo stanje na področju obravnave nasilja na podlagi spola, predvsem v smislu preventivnih programov, ki naslavlajo fante. Zanimalo nas je, ali obstoječi programi upoštevajo vidike spola, spolnih identitet, moškosti in interseksionalnosti. Kakšni so konkretni načini vključevanja teh principov v delo s fanti in moškimi? Del intervjujev je bil namenjen tudi identifikaciji potreb, zlasti v smislu naslavljanja in promocije alternativnih moškosti med mladimi. Kakšna usposabljanja, znanja, orodja in metode bi bile potrebne za ozaveščanje mladih (fantov) o nenasilnih moškostih?

Skupinska intervjuja sta trajala od 50 minut do 1 ure, individualni intervju pa 30 minut. Sogovornice so podpisale obveščeno soglasje o sodelovanju v intervjuju, ki med drugim opredeljuje tudi varovanje osebnih podatkov. Z dovoljenjem sogovornic smo pogovore

posneli in jih za analitične namene povzeli. Pogovore smo analizirali tako, da smo identificirali ključne teme, ki so jih izpostavile sogovornice, in povzeli njihova stališča.

Segmentirana obravnava področja

V Sloveniji se s področjem nasilja na podlagi spola večinoma ukvarjajo nevladne organizacije, ki nasilje obravnavajo segmentirano v okviru posameznih projektov in programov. Obravnava je v večini kurativna in je usmerjena tako v delo žrtvami, kot tudi s povzročitelji nasilja. Nevladne organizacije si prizadevajo za vključevanje preventivnih programov v izobraževalni kurikulum, kar bi doprineslo k bolj sistematičnemu in kakovostnemu naslavljanju nasilja, saj pedagogi niso usposobljeni za izobraževanje mladih o teh temah. Legebitra kot posebej problematične izpostavlja osnovne šole, ki jim zaradi predsodkov do LGBTIQ+ skupnosti onemogočajo dostop do predstavitve vsebin, povezanih s spolom. Društvo Ključ dobro sodeluje s srednjimi poklicnimi šolami, kjer izvajajo preventivne delavnice za fante na temo spolnega nasilja.

Fantje in moški kot povzročitelji nasilja

Vse intervjuvanke izpostavijo opažanje, da so povzročitelji različnih oblik nasilja predvsem fantje in moški. V lokalnih okoljih mladinskih centrov opažajo različne oblike nasilja, ki ga povzročajo fantje. V Celju so zaznali problem mladoletnih tolp, ki izvajajo nasilje nad drugimi mladimi. Predstavnica mladinskega centra pove, da najbolj dominantni člani tolpe izhajajo iz zelo tradicionalnih, patriarhalnih družin ter da z nasiljem utrjujejo tradicionalno moškost in dominacijo. V Mariboru opažajo predvsem nasilje proti LGBTIQ+ osebam in skupnosti. Nasilje prav tako povzroča navijaška skupina Viole, s katerimi so povezani tudi mlajši fantje. Na Mladinski mreži MaMa zaznavajo medvrstniško nasilje v obliki sovražnih komentarjev na spletu in socialnih omrežjih, problem pa je tudi psihološko nasilje v obliki izključevanja mladih iz ranljivih skupin. Mladinski centri se sicer osredotočajo predvsem na kurativo, z izjemo Celjskega mladinskega centra, ki v sodelovanju z osnovnimi šolami in mladimi prostovoljci izvaja preventivne delavnice na temo nasilja, spolnosti, zdravja in samopodobe.

Nekatere sogovornice pri delu s fanti in moškimi, še posebej pa srednješolskimi fanti, opažajo velik odpor do tematik vezanih na spol in preizpraševanje obstoječih spolnih vlog in norm. Tema moškosti in spolnih norm se povezuje z ideologijo spola, zato sogovornice pogosto naletijo na nasprotovanje staršev, ki »delujejo kot gate-keeperji«, saj ne želijo, da se mladi v šolah pogovarjajo o temah, povezanih s spolom.

Nasilje kot spolno nevtralni fenomen

Govor o nasilju na podlagi spola je bil v preteklosti pogosto omejen na nasilje nad ženskami. Danes je pojem razširjen, uporablja se termin 'intimno partnersko nasilje' ali 'družinsko nasilje' in vključuje tudi moške žrtve nasilja. Organizacije s področja nasilja poročajo o zahtevah financirjev, da se v programih vzpostavljajo tudi kapacitete, namenjene moškim uporabnikom.

Hegemona moškost

Sogovornice izpostavijo, da nasilje pogosto izvira iz ponotranjenih stereotipov o spolnih vlogah in normah, ki se odražajo v razlaganju razlik med spoloma kot posledici biološkega determinizma. Homofobno in transfobno nasilje lahko predstavlja tudi strategijo upravljanja lastne homoseksualne usmerjenosti in utrjevanja moške identitete, ki je v obliki projicirane homofobije usmerjena v nasilje nad pripadniki_cami LGBTIQ+ skupnosti:

V zadnjih šestih letih sem imela kar nekaj oseb, ki so bili v preteklosti povzročitelji nasilja, ker so imeli tako hudo ponotranjeno homofobijo, da je bil eden od načinov obvladavanja to, da se enostavno spraviš na vse osebe, ki so del LGBT skupnosti. Na ta način skušaš potlačiti svojo usmerjenost. Želiš bit ta pravi moški.

Norme hegemone moškosti so problematične tudi za transspolne moške, ki se soočajo z izzivi uprizarjanja spola in iskanjem ravnotežja med konformnostjo in uporom proti spolnim normam. V začetku tranzicije zato pogosto uprizarjajo spol na mačističen način, da bi bili v družbi pripoznani kot »pravi« moški. Zato so deležni kritike, da kljub nenormativnosti reproducirajo spolne stereotipe. Društvo Ključ opaža, da so fantje pogosto obremenjeni s pričakovanjem, da morajo biti vedno pripravljeni za seks in da morajo v spolnosti prevzeti iniciativo, kar kaže na to, da reflektirajo svoje izkušnje in pričakovanja, ki jih pred njih postavlja hegemon moškost. Uveljavljanje koncepta hegemone moškosti opažajo tudi na DNK v programu dela s povzročitelji nasilja:

Opravka imamo z ljudmi, ki imajo največ stereotipov in škodljivih prepričanj. Mislijo, da je svet izključno žensko-moški. Naučili so se, da kar je moško ni žensko, da je žensko obratno od moškega, da to kar ima ženska, moški ne sme imeti in obratno.

Alternativni, nenasilni modeli moškosti

Vse sogovornice so enotne v opažanju, da se pri svojem delu srečujejo tudi z alternativnimi oblikami moškosti, ki anticipirajo enakost spolov in nenasilje. Predstavnica Legebitre meni, da je veliko odvisno od tega, ali govorimo o urbanih ali ruralnih okoljih. Sogovornice sicer v zadnjih letih opažajo vedno več cis moških, ki delujejo kot podporniki LGBTIQ+ skupnosti. Tudi v mladinskih centrih zaznavajo večjo odprtost mladih do tem povezanih z enakostjo spolov in nebinarnimi spolnimi identitetami. Predstavnica društva Ključ izpostavi, da različni intersekcijski dejavniki vplivajo na pripravljenost mladih za govor o tej temi. Govori o slabih izkušnjah s fanti na tehničnih poklicnih srednjih šolah, boljše izkušnje imajo z delom na gimnazijah, kjer so skupine spolno mešane. Prakticiranje alternativnih oblik moškosti je po njenem mnenju odvisno tudi od vpliva družine in izobrazbe staršev.

Aktualne potrebe in priporočila za delo z mladimi

Sogovornice menijo, da je ključnega pomena, da pričnemo naslavljati nasilje na podlagi spola na sistemski ravni in ne le v okviru posameznih projektov. Pomembno je tudi povezovanje med različnimi organizacijami in institucijami. Predstavnice mladinskih centrov menijo, da je potrebno s preventivnimi programi začeti že v osnovnih šolah. Kot učinkovit je bil izpostavljen pristop, pri katerem aktivnosti vodijo osebe, ki imajo osebno izkušnjo, npr. nasilja, istospolne usmerjenosti, ipd.

Pri delu s fanti in moškimi je po mnenju sogovornic potrebno izpostavljanje raznolikosti načinov, kako je mogoče biti moški. Potrebno je preizpraševati obstoječe spolne vloge in norme, tudi na ravni vsakodnevnega življenja in spolno specifične delitve dela, kot je na primer gospodinjsko delo, odločanje o finančnih zadevah ipd.

Način predstavljanja teh tematik mladim mora biti provokativen, sproščen, pogovoren in interaktiven z uporabo različnih multimedijskih materialov (npr. film, video, kviz), predvsem pa mora vsebinsko obravnavati teme, ki so relevantne za mlade (partnerske zveze, prijateljstvo, spolnost ipd.). Predstavnice mladinskih centrov menijo, da je potrebno problematiko nasilja obravnavati inkluzivno in integrativno po principih in metodah mladinskega dela.

V okviru izobraževalnega sistema je potrebno navezati stik z ravnateljci_cami in učiteljci_cami ter preko njih najti načine za vključitev teh vsebin v šolsko okolje. Kaže se tudi potreba po usposabljanju pedagoškega osebja za ozaveščanje mladih o temah povezanih s spolom in nasiljem. To je še posebej pomembno v luči promocije alternativnih modelov moškosti z zgledom, kar izpostavljajo mladinske delavke. Tovrstne teme je potrebno v kontekstu izobraževanja naslavljati z veliko previdnostjo. Pri tem je pomembna postopnost pri vpeljevanju tematik v pogovor, začetni je potrebno z lažjimi temami, kot na primer spolni stereotipi in norme, in jih postopoma pripeljati do bolj kompleksnih. Predstavnice mladinskih centrov menijo, da bi morali posebno pozornost namenjati mladim s priseljskim ozadjem zaradi pogostejših patriarhalnih vzorcev, ki krepijo in spodbujajo nasilne oblike moškosti.

4. Posvetovanja z mladimi

Posvetovanja oz. fokusne skupine z mladimi smo organizirali v dveh večjih mestih v Sloveniji v sodelovanju z lokalnimi mladinskimi centri in srednjimi šolami. V prvi fokusni skupini so sodelovali trije fantje in šest deklet. Vsi trije fantje so odstopali od normativnega ideala moškosti – dva fanta sta transspolni osebi, tretji obiskuje študij predšolske vzgoje, deluje kot prostovoljec mladinskega centra in je skozi pogovor izkazoval lastnosti alternativne moškosti kot so nenasilje, vrednotenje čustev, in pomen egalitarnosti. Starostna struktura skupine je bila heterogena, od 17 do 22 let. V drugi fokusni skupini je sodelovalo 12 fantov starih 16 let. Z obema fokusnima skupinama smo torej vključili spolno in starostno heterogenost mladih. Skupaj je bilo v posvetovanja vključenih 13 fantov, starih od 16 do 21 let, dva transfanta, stara 17 in 18 let, ter 6 deklet, starih od 17 do 22 let. Prva fokusna skupina je bila pretežno dekleška in transspolna ter starostno raznolika, druga fokusna skupina pa je bila fantovska ter spolno in starostno homogena. Različnost med spolno in starostno sestavo obeh skupin omogoča primerjavo med stališči in potrebami na področju moškosti in nasilja različnih spolnih in starostnih skupin mladih.

Obe fokusni skupini sta trajali približno 90 minut. Z dovoljenjem sogovornikov_ic smo ju posneli in naredili povzetek za analitične namene. Povzetek smo opremili s terenskim dnevnikom, v katerega smo zabeležili svoje vtise o pogovoru. Sogovorniki_ce so podpisali obveščeno soglasje o sodelovanju in varovanju osebnih podatkov.

V raziskavi smo se osredotočili na poglede, mnenja in stališča mladih o prevladujočih in alternativnih modelih moškosti in njihovem odnosu do (ne)nasilja ter na izkušnje in potrebe mladih po podpori pri nenasilnem oblikovanju identitete. V pogovorih v fokusnih skupinah smo sledili na udeležence_ke osredotočenemu pristopu (*interviewee centred approach*, Frosh idr. 2002, 8), zato vprašanja v obeh fokusnih skupinah niso bila povsem identična. Kljub temu smo v obeh fokusnih skupinah pogovore usmerjali v raziskovanje idej o moškosti, razmišljanje o odnosu do deklet/moških in oseb LGBTIQ+, odnosu do prijateljstva in intimnosti, raznolikosti in razmerjih moči, nasilju na podlagi spola ter prekinjanju začaranega kroga moškosti in nasilja. Pogovore smo analizirali tematsko, po vnaprej opredeljenih temah v vprašalniku, tako da smo povzeli, primerjali in reflektirali odgovore mladih. Informacije, pridobljene v intervjujih, predstavljajo izhodišče za razvoj izobraževalnih vsebin za pedagoško osebje, mladinske delavce_ke in aktiviste_ke na področju preventivnega dela, ter za fante, ki bodo delovali kot nosilci sprememb na področju moškosti in nasilja z razvijanjem medvrstniškega pristopa pri preventivnem delu z mladimi.

Dinamika pogovora v fantovski in spolno heterogeni skupini je bila različna. V fantovski skupini se je aktivno vključevala v pogovor samo polovica udeležencev. Hierarhija med fanti je bila očitna, nekateri so bili marginalizirani in skoraj niso izražali svojih mnenj. Skupinska dinamika v fantovski skupini je bila tudi polarizirana. Na eni strani sta bila dva fanta, ki sta zelo artikulirano in asertivno izražala izrazito tradicionalne poglede na moškost, nasilje in spolna razmerja. Spol sta predstavljala kot biološki, pogosto sta uporabljala argumente narave, genetike in tradicije. Na drugi strani so trije fantje odprto izražali nasprotna stališča, zagovarjali egalitarna in nemačistična razmerja ter poglobljeno razmišljanje. V spolno heterogeni skupini so se v pogovor vključevali vsi udeleženci_ke, z izjemo enega dekleta, ki je pogovor samo spremljala. Stališča, z izjemo LGBTIQ+ tematike, so bila bistveno bolj usklajena in manj skrajna. V krogu predstavitve udeleženk_cev so se v spolno heterogeni skupini udeleženci_ke predstavili s šolo, ki jo obiskujejo, medtem ko so v fantovski skupini izpostavili šport, ki ga trenirajo.

Reflektiranje idealov moškosti

V obeh skupinah so se strinjali, da so razlogi za popularnost nekaterih fantov v njihovem okolju različni. Popularni fantje so tisti, ki po neki lastnosti izstopajo od večine. To so lahko športniki (zlasti nogometaši in košarkaši), družbeno angažirani in razmišljujoči fantje, ki imajo svoje mnenje ali ekstrovertni fantje, ki so glasni in zabavni. Dekleta izpostavijo, da fantje včasih uprizarjajo svojo zabavnost tudi na račun deklet: *„Fant ponižuje punco in prijatelji se mu smeji. Tisti, ki so bolj zabavni so tudi bolj popularni.“* Dekleta omenijo tudi, da so popularni fantje *„...tisti, ki pogosto menjajo ženske“*. V fantovski skupini izpostavijo pomen fizičnega izgleda, ker, kot pravijo, je to pomembno dekletom. To kaže na relacijsko dinamiko med fanti in dekleti, ki se izraža tako, da fantje kot moškost uprizarjajo tisto, kar menijo, da je pomembno dekletom. Odkrit pogovor med fanti in dekleti o stereotipih o moškosti se zato zdi ključen za dekonstrukcijo spolnih stereotipov med mladimi.

Kot nepopularni so označeni introvertni fantje:

Bolj se zdržijo za sebe, tiho so, niso komunikativni. ... Če je nekdo glasen, tudi če govori brezvezne stvari, se postavi zase, se znajde. Če pa je nekdo introvertiran, se ne odziva na razna soočenja, se ne postavi zase, je težje uspešen.

To pomeni, da splošne družbene norme o uspešnosti vplivajo tudi na uprizarjanje moškosti. V spolno heterogeni skupini zlasti dekleta izpostavijo dvojne družbene standarde glede uspešnosti in asertivnosti: *„Če je ženska odločna, ve kaj hoče, glasna, pove svoje mnenje, je prasica. Če pa je moški tak, pa je pravi moški, ve kaj hoče.“*

V spolno heterogeni skupini kot glavne lastnosti ‚pravega moškega‘ izpostavijo predvsem željene lastnosti moškega v heteroseksualnem partnerskem razmerju, kot so medsebojno zaupanje, spoštovanje do žensk, zvestoba in enakopravnost obeh partnerjev. Kot pomembne lastnosti dekleta izpostavijo tudi tradicionalno moške lastnosti *„...da je odločen, da daje občutek varnosti“*. Izpostavljeno je tudi nenasilje: *„...da nikoli ne udari ženske“*.

V fantovski skupini eden od fantov pove, da je njegov zgled prave moškosti Andrew Tate, Tik tok zvezda, ki predstavlja izrazito toksično moškost¹⁰. Opiše ga kot ideal, ki ima kombinacijo najboljših lastnosti pri moških:

¹⁰ <https://www.theguardian.com/technology/2022/aug/06/andrew-tate-violent-misogynistic-world-of-tiktok-new-star>

Mora biti v najboljši formi, ki jo lahko doseže s svojo genetiko, mora skrbet za sebe, nisem za to, da fizični izgled sploh ni pomemben – to ni res; je zelo inteligenten, bil je prvak v šahu, 4x svetovni prvak v kick boxu.

Hegemono moškost izpostavijo tudi drugi fantje s tem, da visoko vrednotijo npr. moške, ki imajo vodilne in vodstvene sposobnosti, in moške, ki se sami oblikujejo (*self-made men*).

Glede ranljivosti moških so bila v obeh skupinah različna mnenja. Fant iz heterogene skupine, ki je izražal egalitarno moškost, je izpostavil ranljivost moških in svojo čustvenost:

Na začetku mi je bilo zelo težko, ker sem slabe občutke držal v sebi in to je najslabše. Na neki točki pa ne moreš več v sebi držat... Drugi rečejo, nehaj se cmerit in ob tem doživim jezo, ker se ne cmerim, ampak izražam svoja čustva.

Ena od deklet je povedala: *‚Bivši fant se mi je opravičil, ker se je zjokal pred mano.‘* Drugo dekle je menilo, *‚...punce delamo fante ‚hladne‘. Punce so tiste, ki rečejo, kaj se pa ta joče, s tem pa ne bomo.‘* To kaže, da se mladi zavedajo relacijske dinamike spolov. Družbeni stereotipi o ‚pravih moških‘ delujejo tudi na to, kako dekleta vrednotijo fante. Čeprav je med fanti zelo pomembno mnenje vrstnikov, pa se v svojem uprizarjanju moškosti odzivajo tudi na vrednote deklet.

Transfant je dejal, da zahteva od samega sebe, da deluje kot ‚pravi moški,‘, torej da je trden in ne kaže čustev. Hkrati pa pove:

Moški smo zelo čustveni, ampak ljudje tega ne prepoznajo, ker so prepričani, da jeza ni čustvo. Moški izražajo čustva vsak dan.

S tem je opozoril, da je izražanje nekaterih čustev družbeno nesprejemljivo in da je potrebno razvijati veščine obvladovanja jeze. V fantovski skupini je prišlo do izraza stališče, da je naravno, da moški ne kažejo svoje ranljivosti, ker je to znamenje šibkosti:

Tudi žival v naravi, ki bo imela eno nogo manj, bo bolj privlačila plenilce, ker je šibka. Če si šibek, si bolj ranljiv. Ranljivosti ne smeš pokazati, če jo pokažeš, si še bolj ranljiv, lahka tarča.

Isti fant je izrazil tudi svoje nestrinjanje s spodbujanjem fantov, da kažejo svoja čustva:

Zdaj se prav spodbuja, da je treba skoz jokati in bit žalosten. Samo tako se ne bo nič rešilo, če boš skoz žalosten, če boš samo jokati in se izpovedoval. To tud dosti žensk sploh ne privlači in potem sploh ne moreš imeti potomcev, če se samo izpoveduješ. Preveč čustveni moški odbije ženske.

Fantje so izrazili tudi stališče, da se moški pogosto ne upajo pokazati svoje žalosti, zaradi stereotipov, da moški zmorejo vse: *‚V resnici pa je prav moški lahko tudi zelo žalosten. Saj je tudi on samo človek.‘*

Razlike med ženskami in moškimi

O razlikah med moškimi in ženskami je bilo v fantovski skupini izrazito polarizirano mnenje. Del fantov je zagovarjal enakost spolov in pozitivno vrednotil prizadevanje žensk za enakost

spolov na vseh področjih življenja. Predvsem dva fanta pa sta izražala izrazito tradicionalne poglede:

Moška naloga je, da poskrbimo za družino, da delamo, da zaščitimo, ženska naloga pa je, da poskrbijo za otroke. Meni najbolj odgovarja tradicionalni pogled, jaz tako živim, tudi moj oče je tak in od tega ne odstopa.

Drugi je izpostavil domnevno naravno fizično premoč moških, ki da določa njihovo vlogo v družbi:

To, da grejo moški v vojno in da opravljajo težja fizična dela, je že v moški naravi, vedno je bilo tako. Že biološko je moški tako narejen, večji je, večje mišice ima. Ne vsi moški, ampak večji procent moških.

Prepoznavanje raznolikosti moških, tudi po telesni konstituciji, se zdi pomemben element razbremenjevanja fantov spolnih stereotipov o moški moči. Vendar eden od fantov uporabi argument raznolikosti moških na način, ki utrjuje spolne stereotipe:

Odkvisno je od osebnosti, eni so bolj moški moški, drugi pa imajo bolj ženske lastnosti. Eni so bolj močni mentalno, drugi pa manj.

Tudi pri dekletih, čeprav samo izjemoma, pridejo do izraza spolni stereotipi o ‚naravni‘ ženskosti: ‚Ženska ima »žilico« za družino, ima materinski čut, zato je pričakovano, da si vse ženske želijo otroke.‘

LGBTIQ+

Glede odnosa do LGBTIQ+ oseb je stališče v obeh skupinah kritično. Mladi menijo, da je LGBTIQ+ postal modni trend. Transfanta oporekata takim stališčem in zagovarjata, da gre pri spolni fluidnosti za raziskovanje samega sebe izven okvirjev pripisanih spolnih identitet, ne pa za modni trend. V spolno heterogeni skupini so izrazili mnenje, da čeprav podpirajo LGBTIQ+ kolege in kolegice, je fluidnost spolnih identitet ‚presegla vse meje‘, saj nekateri svojo spolno usmerjenost in identiteto spreminjajo preveč pogosto. Reflektirajo tudi za moško identiteto konstitutivno homofobijo:

Moški imajo drugačen pogled na istospolno usmerjene. Z gnusom jemljejo to temo, imajo več predsodkov, to jim je neokusno. Večina moških ne reagira tako iz direktnega sovraštva ali nerazumevanja, ampak bolj iz samozaščite. V moški družbi, če kdorkoli karkoli sumi o tebi, je to problem. Tega ne rečejo zato, ker bi sovražili dotično osebo, ampak ker hočejo ločit sebe od te identitete, ki je stigmatizirana.

V fantovski skupini tudi fantje, ki izražajo naklonjenost enakosti spolov, pravijo, da sicer spoštujejo LGBTIQ+ osebe, vendar se ne strinjajo s promoviranjem fluidnosti spolnih identitet: ‚Jaz tudi ne maham z zastavo, da sem straight, tudi oni ne bi rabili mahat z zastavo, da niso straight.‘ Fanjte, ki imajo tradicionalne poglede na spol, pravijo:

Oni imajo več pravic kot mi. So kot ogrožena vrsta, ki se je ne smeš dotakniti, oni so višje od nas, nič jim ne smeš reči, takoj si tretiran kot napadalec.

Eden od fantov meni, da je LGBTIQ+ privilegirana dimenzija neenakosti v primerjavi z rasizmom in nasiljem nad ženskami.

Odnos do kolegic in kolegov, ki imajo *priseljensko ozadje*, se kaže kot neproblematičen, vključujoč in egalitaren v obeh skupinah.

Nasilje na podlagi spola

V obeh skupinah nasilje moških nad ženskami mladi obsojajo. Eden od fantov meni, da je nasilje moških nad ženskami izraz moške nemoči, hkrati pa izrazi odobravanje nasilja na podlagi spola med moškimi:

Moški so manj močni kot so bili včasih, nimajo več toliko oblasti nad drugimi moškimi, zato jim da nasilje neko oblast in moč izkazuje nad žensko, ki je šibkejša. Tako se počutijo boljši v samih sebi. Ne počutijo se boljši pred drugimi moškimi, ker moški ne podpirajo tega, da tepejo ženske. To je izraz neke šibkosti. Če si pravi moški, se boš tepel z moškimi, ne pa z ženskami.

Eden od fantov v heterogeni skupini, ki je izražal alternativno, nenasilno moškost, v svoji izpovedi, kako je bil žrtev vrstniškega nadlegovanja, opozori na spolna razmerja moči med nasilneži in opazovalci:

Po navadi se nasilnežem vedno kdo smeji. So v družbi trije fantje, en je nasilen, dva ga spodbujata, tudi zato, ker sta podrejena. Jaz sem bil nadlegovan, ko sem bil otrok. S strani sovrstnika, ki je imel dva kompanjona zraven. On je vedno govoril, druga dva sta bila kot priveska, ki sta se smejala zraven. Ona dva sta bila njegovo občinstvo.

V obeh skupinah mladi menijo, da tudi moški doživljajo nasilje povzročeno s strani žensk, vendar o tem ne govorijo, zato ker jih je sram.

Moški skušajo sebe povečati v zgodbah, kjer so bili ponižani. Če grejo v takšnih primerih narazen s partnerko, drugim povejo, da jih je prevarala, ker je to bolj družbeno sprejemljivo.

Verbalno nasilje, pravijo fantje, je bolj na strani žensk. V heterogeni skupini zlasti dekleta izpostavijo vlogo žensk v intimno partnerskem nasilju. Menijo, da ženske pogosto mislijo, da so same krive za nasilje, ali da je nasilje znak ljubezni. Reflektirajo, da ženske ne morejo zapustiti nasilnega okolja zaradi pritiska družine in prijateljev ter zaradi otrok. Opozorijo na socializacijo fantov v nasilje preko medijev, nasilnih športov in medgeneracijskega prenosa nasilja od očeta na sina. Pri fantih pride do izraza prelaganje krivde za nasilje na žrtev. Eden od fantov meni: *Veliko žensk samih izbere bolj mačo moškega. Saj približno že na videz veš, katera oseba je nasilna, katera pa ne.* Drugi fant meni, da je dolžnost očeta in bratov, da zaščitijo hčer ali sestro pred nasiljem partnerja, vendar večina moških tega ne stori. Tudi ta izjava kaže, da fantje nasilja med moškimi ne prepoznavajo kot nasilja na podlagi spola in ga ne zavračajo. Sošolec se z njim ne strinja in pravi, da je to prelaganje odgovornosti za nasilje na druge. *Kriv je tisti, ki je nasilno dejanje storil.* V obeh skupinah pride do izraza pomanjkljivo razumevanje, kaj nasilje sploh je. V obeh skupinah prepoznavajo predvsem fizično nasilje. Eden od fantov postavi eksplicitno vprašanje:

Kaj točno je fizično nasilje? Kakšna jakost? Ali je verbalno nasilje tudi nasilje? Ali je nasilje, če si napaden in se braniš?

Promocija nenasilnih moškosti

Glede vprašanja, kako spodbujati in v družbi promovirati nenasilno vedenje pri fantih, je ponovno prišla do izraza spolna dinamika med dekleti in fanti. Ena od deklet je namreč opozorila na pomen zmanjševanja spolnih stereotipov o ‚pravi moškosti‘ med dekleti:

Moški morajo začutiti, da jih ženske ne bodo obsojale, če bodo pokazali svojo notranjo plat. To bi morali narediti na tak način, da bi ženske videle, da obstaja razkorak med tem česa si želijo in kaj v resnici podpirajo pri moških. To bi bila tudi osnova, da bi tudi moški to videli.

Predlogi so se nanašali tudi na vključevanje spletnih vplivnežev in vplivnic v kampanjo ter na delovanje na spletu, zlasti na omrežjih, ki so popularna med mladimi, kot je npr. Tik tok.

Transfant je izpostavil pomen ustvarjanja in prikazovanja pozitivnih in alternativnih zgledov moškosti. Kot primer je navedel ameriško serijo risank Mister Rogers¹¹. V fantovski skupini so izpostavili pomen športnega udejstvovanja fantov, ki omogoča, da izživijo svojo jezo in energijo na treningih in tekmah.

5. Zaključek

V Sloveniji je največ političnih in sistemskih aktivnosti usmerjenih v intimno partnersko in družinsko nasilje ter kurativne programe zaščite žrtev. Povečuje se zavedanje o nasilju na podlagi spola preko spleta (kjer raziskave kažejo, da dekleta in fantje doživljajo skoraj uravnotežen obseg nasilja, storilci pa so večinoma fantje), na delovnem mestu in o spolnem nasilju. Čeprav si nevladne organizacije prizadevajo za sistematično vključevanje preventivnih programov v delo z mladimi v okviru izobraževalnega sistema, je to za zdaj še vedno stvar prostovoljne odločitve posameznih šol in različnih kratkoročnih projektnih aktivnosti. Država sistemsko dolgoročno sofinancira samo en program, ki eksplicitno obravnava moške, družbene konstrukcije moškosti in neenakosti spolov v povezavi z nasiljem na podlagi spola. Program je namenjen treningu socialnih veščin za odrasle moške (samo izjemoma za fante starejše od 15 let in ženske), ki so povzročitelji nasilja nad ženskami in otroki v družini.

Mladinske delavke opozorijo na raznolikost nasilja, ki izhaja iz tradicionalnih konceptov moškosti. V Celju so zaznali problem mladoletnih tolp, ki izvajajo nasilje nad mladimi. Dominantni člani tolp izhajajo iz tradicionalnih, patriarhalnih družin, mladi fantje skozi delovanje v tolpah uprizarjajo norme tradicionalne moškosti. V Mariboru opažajo predvsem nasilje proti LGBTIQ+ osebam in nasilje, ki ga povzročajo nogometne navijaške skupine, v katerih sodelujejo tudi mlajši fantje. Mladinske delavke menijo, da bi morali posebno pozornost namenjati mladim s priseljenskim ozadjem zaradi pogostejših patriarhalnih vzorcev, ki spodbujajo nasilne oblike moškosti. Na področju seksualnosti strokovnjakinje opažajo, da so fantje obremenjeni s stereotipi, da morajo biti vedno pripravljeni za seks in da morajo prevzeti iniciativo v spolnosti. Pri kurativnem delu s storilci nasilja pride do izraza njihova obremenjenost s spolnimi stereotipi in uprizarjanjem moškosti skozi radikalno razliko od ženskosti. Stroka izpostavi, da se tema moškosti in spolnih norm povezuje z 'ideologijo spola', zato preventivni programi pogosto trčijo ob nasprotovanje staršev.

¹¹ [Watch - Mister Rogers' Neighborhood](#)

Pregled obstoječih programov in projektov preprečevanja nasilja kaže, da je nasilje na podlagi spola obravnavano predvsem kot nasilje moških nad ženskami. Fantje, moški in moškosti so v programih in projektih eksplicitno naslovljeni, vendar predvsem v kontekstu spolnega binarizma, kot notranje homogena skupina in kot storilci. Spolna pluralnost in z njo povezani izrazi nasilja kot so homofobija in transfobija so potisnjeni na obrobje preventivnih programov. Raznolikost moških ter spolna dinamika med hegemonimi, soudeleženi, marginalnimi in podrejenimi moškimi znotraj kategorije moškosti ni predmet ozaveščanja v obstoječih programih. Zato nasilje moških nad drugimi moškimi (npr. homofobija, transfobija, ksenofobija, nadlegovanje vrstnikov, ki kažejo znake ranljivosti ali drugačnosti) ni prepoznano kot inherentno hegemoni moškosti in kot mehanizem uveljavljanja hierarhije med moškimi. Zato tudi ni obravnavano kot nasilje na podlagi spola. Nasilje nad moškimi v kontekstu družinskega nasilja je prepoznano kot relevantna tema, vendar se ocenjuje, da je statistično tovrstnega nasilja zelo malo. Obstoječi preventivni programi večinoma uporabljajo pristop participativnih vodenih diskusij v spolno vključujočih ali samo fantovskih in moških skupinah. Medvrstniški pristop je bolj izjema kot pravilo. Usposabljanje za nenasilne, egalitarne in pozitivne moškosti deluje preko samorefleksije, učenja načel nenasilne komunikacije, vzgoje za aktivno sodelovanje fantov in moških pri preprečevanju nasilja in konsenzualni spolnosti ter spodbujanja čuječnosti in empatije.

V posvetovanjih z mladimi je prišla do izraza polariziranost stališč do moškosti, nasilja in enakosti spolov med fanti. Nekateri fantje imajo izrazito tradicionalne poglede na moškost in nasilje. Zagovarjajo, da morajo fantje biti trdni, asertivni, izkazovati neranljivost in se med seboj tudi boriti, če je potrebno. Ne odobravajo pa nasilja nad ženskami kot domnevno šibkejšim spolom, ki potrebuje njihovo zaščito. Na drugi strani so egalitarni fantje, ki zagovarjajo enakost spolov in spoštovanje različnosti med ljudmi, izražanje svoje ranljivosti ter reševanje sporov s konstruktivnim pogovorom. Številni fantje pa so nekje vmes in ne izražajo svojih stališč. Pomembno je, da usposabljanje naslavlja te skupinske raznolikosti.

Pogovori z mladimi so pokazali, da slabo razumejo, kaj sploh je nasilje na podlagi spola. Prepoznavajo predvsem fizično nasilje. Pri nekaterih fantih je očitno prelaganje krivde za nasilje na žrtev ali na okolico. Medvrstniškega nasilja med fanti ne prepoznavajo kot nasilja na podlagi spola. Fantje, ki izražajo večjo samorefleksijo, opozorijo na spolna razmerja moči med nasilneži in opazovalci, ki s svojim odobravanjem in neukrepanjem proti nasilju spodbujajo nasilneže. Izpostavijo tudi moškosti inherentno homofobijo. Več vpogleda v družbeno konstrukcijo spolne identitete bi lahko prispevalo tudi k zmanjšanju nestrpnosti do LGBTIQ+ oseb, ki jih mladi doživljajo predvsem kot vsiljiv modni trend.

Izražanje svoje ranljivosti, žalosti in podobnih čustev pri nekaterih fantih predstavlja znamenje šibkosti. Mladi opozorijo, da doživljajo tudi čustva, npr. jezo, katerih izražanje je družbeno nesprejemljivo in da potrebujejo večšine obvladovanja in komuniciranja takih čustev. Zgledi moških, ki pokažejo svojo ranljivost, pa zaradi tega ne izgubijo svoje moči, ter kultura in socializacija neprijetnih čustev, se zato zdi pomembna tema delavnic s fanti.

Pomembna tema pri fantih je tudi telo, zlasti njegova velikost, moč in izgled. V skupinski dinamiki v fantovski skupini je očitno, da fantje ki utelešajo družbene norme, kako mora izgledati moško telo, dominirajo. Heterogenost znotraj kategorije moškosti je pomembno kultivirati ne samo po klasičnih kategorijah razreda, rase, spolne usmerjenosti, ampak tudi po razlikah v telesnih konstitucijah in narediti vidne zglede moških z nestandardnimi telesi.

Mladi anticipirajo relacijsko dinamiko spolov. Čeprav je med fanti zelo pomembno mnenje vrstnikov, pa se v svojem uprizarjanju moškosti odzivajo tudi na mnenja deklet in na njihove stereotipe o tem, kaj je to ‚pravi moški‘. Čeprav ima spolno homogena skupina svoje prednosti, se zdi diskusija v spolno mešanih skupinah o stereotipih o moškosti tudi zelo pomembna za dekonstrukcijo spolnih stereotipov med mladimi.

Nekateri fantje imajo zglede v spletnih toksičnih vplivnežih. Spletni viri so navdih tudi nekaterim egalitarnim fantom. V obeh primerih so spletne reprezentacije moškosti lahko bogat vir gradiva, ki predstavlja raznolikost moškosti in pritegne mlade v diskusijo o normah in vrednotah moškosti. Tudi intervjuji s stroko in mladinskimi delavkami so pokazali, da spletni viri, filmi, video, slikovno gradivo, sprožajo živahno razpravo in (samo)refleksijo. Tudi konkretni praktični in življenjski primeri, npr. skozi metodo kviza, so se izkazali kot zelo uspešni. Mladi ostajajo nezainteresirani pri Power Point prezentacijah in igrah vlog.

Šport, splet, vplivneži, pozitivni zglede in zmanjševanje spolnih stereotipov o moškosti pri dekletih so se v pogovorih z mladimi izkazali kot pomembni elementi javne kampanje za razširjanje nenasilnih zgledov moškosti.

6. Literatura

Connell, R. W. (2005): *Masculinities*. Cambridge, UK: Polity Press.

European Union Agency for Fundamental Rights (2014): Violence Against Women: An EU-Wide Survey. Main Results Report. [Violence against women: an EU-wide survey. Main results report | European Union Agency for Fundamental Rights \(europa.eu\)](#)

Frosh, S., Phoenix, A. and Pattman, R. (2002). *Young Masculinities*. New York: Palgrave Macmillan.

Kimmel, Michael (2009): *Guyland. The Perilous World Where Boys Become Men*. New York: Harper Collins.

Ministry of Labour, Family, Social Affairs and Equal Opportunities, Equal Opportunities Division, Draft Resolution on the National Programme for Equal Opportunities for Women and Men 2030. <https://e-uprava.gov.si/drzava-in-druzba/e-demokracija/predlogi-predpisov/predlog-predpisa.html?id=12389>

Elliott, K. (2015): Caring Masculinities: Theorizing an Emerging Concept. *Men and Masculinities*, doi:10.1177/1097184X15576203.

Hanlon, N. (2012): *Masculinities, Care and Equality: Identity and Nurture in Men's Lives*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

Salazar, M., Daoud, N., Edwards, C., et al. (2020): PositivMasc: masculinities and violence against women among young people. Identifying discourses and developing strategies for change, a mixed-method study protocol. doi: 10.1136/bmjopen-2020-038797

Scambor, E. et al. (2014): Men and Gender Equality: European Insights. *Men and Masculinities* 17: 552–577.